

Тиери дьо Монбриал

МОЗЪЧНИТЕ ТРЪСТОВЕ: НАЧИН НА УПОТРЕБА

София, 2017

Всички права запазени. Нито една част от тази книга не може да бъде размножавана или предавана по какъвто и да било начин без изричното съгласие на „Изток-Запад“.

Copyright © 2017 Тиери дьо Монбриал

© Симеон Ангелов, съставителство, предговор, превод, 2017

© Издателство „Изток-Запад“, 2017

ISBN 978-619-01-0038-6

ТИЕРИ ДЪО МОНБРИАЛ

МОЗЪЧНИТЕ ТРЪСТОВЕ: НАЧИН НА УПОТРЕБА

Съставителство и превод от френски
Симеон Ангелов

Съдържание

ТИЕРИ ДЪО МОНБРИАЛ И НЕГОВАТА МИСИЯ	7
---	---

Симеон Ангелов

ИНСТИТУЦИЯТА

КАКВО Е МОЗЪЧЕН ТРЪСТ?.....	33
-----------------------------	----

МОЗЪЧНИ ТРЪСТОВЕ ПО ФРЕНСКИ МАНИЕР	53
--	----

ЕПИСТЕМОЛОГИЧНИ ПРЕДИЗВИКАТЕЛСТВА

ПОЛИТИЧЕСКАТА ИКОНОМИЯ МЕЖДУ НАУКАТА, ИДЕОЛОГИЯТА И УПРАВЛЕНИЕТО.....	81
--	----

ПРЕДВИЖДАНЕТО: ВЪЗМОЖНОСТИ И ОГРАНИЧЕНИЯ НА РАЗЛИЧНИТЕ НАУКИ	107
---	-----

ГЕОПОЛИТИКАТА МЕЖДУ ВОЙНАТА И МИРА	131
--	-----

СВЕТОВНИТЕ ПОЛЮСИ ПРЕЗ ХХІ В. („ВЕЛИКИТЕ“ СИЛИ В НОВОТО СТОЛЕТИЕ)	151
--	-----

СВЕТЪТ ДНЕС

ОБЗОР ЮЛИ 2013 – ЮЛИ 2014 (УВОД КЪМ РАМЗЕС 2015)	175
--	-----

ОБЗОР ЮЛИ 2014 – ЮЛИ 2015 (УВОД КЪМ РАМЗЕС 2016)	207
--	-----

ОБЗОР ЗА ПЕРИОДА ЮЛИ 2015 – ЮЛИ 2016 (УВОД КЪМ РАМЗЕС 2017)	235
--	-----

УВОДНИ ДУМИ ПРИ ОТКРИВАНЕТО НА 9-ТО ИЗДАНИЕ НА WPC.....	263
--	-----

КОНЦЕПТУАЛНИ БЕЛЕЖКИ ВЪРХУ ОСНОВИТЕ НА ЕДНА ДЪРЖАВНА ВЪНШНА ПОЛИТИКА	267
---	-----

ДВАМА ОТ УЧИТЕЛИТЕ

МИСЪЛ И ДЕЙСТВИЕ В РАБОТИТЕ НА МОРИС АЛЕ.....	281
--	-----

РЕЙМОН АРОН И ПОЛИТИЧЕСКОТО ДЕЙСТВИЕ.....	295
---	-----

<i>МИР И ВОЙНА МЕЖДУ НАЦИИТЕ</i> НА РЕЙМОН АРОН	299
---	-----

ПОКАЗАЛЕЦ НА ИМЕНАТА	311
----------------------------	-----

Тиери дьо Монбриал и неговата мисия

Тази книга бе предадена за печат в средата на април 2017 г., когато неопределеността и дори несигурността в бъдещото развитие на света продължават да са на поредния си връх. Връх означава и неравновесно състояние, а неопределеност – непредвидим край след спускането надолу по стръмния склон. На вълни и приливи такива моменти идват на дневен ред в човешката история и сегашният не е прецедент, но всеки по свой начин вещае големи промени, дори катастрофи. Избягването им чрез разумни и полезни действия в обстановката на тревожно неравновесие и свързаната с него несигурност е трудна задача и в нейното решаване изключителна отговорност се пада на сериозните мозъчни тръстове в различните страни на света.

За мозъчните тръстове, техните особености и начини на функциониране представите у нас са откъслечни, повърхностни и често превратни, поради което и мненията за тях – доста противоречиви. Затова ни се стори полезно да предложим на българските читатели поредица от очерци, излезли под перото на създателя на първия по време (1979) и авторитет френски мозъчен тръст¹, Тиери дьо Монбриал. Подбрани са с цел да покажат какво са сериозните мозъчни тръстове (think tanks) и как работят експертите в тях така, че наистина да допринасят за стабилизирането на света. Разкрилата се естествено картина свидетелства, че

¹ *Institut français des relations internationales (IFRI)*, Френски институт за международни отношения (ФИМО). През 2016 г. е класиран на трето място в света след Брукингс в САЩ и Чатъм Хаус във Великобритания. (*Global Go-To Think Tanks Index 2016*, James G. McGann, Director, The Think Tanks and Civil Societies Program, Foreign Policy Research Institute, University of Pennsylvania, USA.)

Тиери дьо Монбриал е бил, е и остава верен на ясно поставена пред себе си от самото начало на професионалния живот висока цел. В резюме: тя е рационално, последователно и неотклонно действие в полза на изграждането на институции за управление (governance¹), които да осигуряват структурната стабилност на главоломно и противоречиво усложняващата се международна система. Тази мисия на експерт и създател на мозъчен тръст² от световна класа е темата на предлагания сборник.

* * *

Почетният професор на Политехниката³ и Консерваторията за изкуства и занаяти⁴ в Париж (преподава активно до 2008 г.), член от 1992 г. на Академията за хуманитарни и политически науки⁵, изтъкнат специалист в областта на математическа икономика и

¹ По-нататък в превода често ще изписваме термина и на английски като общ и компактен заедно с различните възможни български варианти: най-вече управление, но и управляване, координиране, регулиране, механизми на уравнивяване и т.н. Авторът има предвид, разбира се, регулирането по мирен път на конфликтните отношения между политическите единици в регионален и световен мащаб.

² Понякога го наричаме и с приетия в англоезичната литература термин *think tanker*, придобил обаче и по-широко разпространение.

³ École polytechnique (често наричана просто Polytechnique – Политехниката) е френско елитно висше училище за подготовка на инженери, основано през 1794 г. с участието на видния геометър Гаспар Монж. Превърнато е във военно през 1804 г. от Наполеон I.

⁴ Conservatoire national des arts et métiers (Спам) – Национална консерватория за изкуства и занаяти – е висше училище, основано от абата Анри Грегоар пак през 1794 г. за подпомагане на френската национална индустрия. Заедно с Политехниката и Висшето нормално училище (Ecole normale supérieure), е едно от трите създадени след Френската революция елитни заведения за висше образование в областта на естествените и специално инженерните науки.

⁵ Академията за хуманитарни и политически науки е една от петте академии, които съставят т.нар. *Институт на Франция*, или накратко *Института* с главно И. На редовни заседания академиците излизат пред „сбратята“ си със съобщения за своите постижения, размисли и възгледи върху актуални проблеми на науката и обществото. ТДМ е член и на много други академии в различни страни.

световно наложил се с течение на времето авторитет в анализа и изграждането на международните отношения, Тиери дьо Монбриал (за удобство по-нататък – ТdМ) е познат на българските читатели с четири от неговите двайсетина книги: *Спомени за настоящето*¹, *Политическа география*², *Действието и системата на света*³ и *Двадесет години, които разтърсиха света*.⁴ (Подредбата е по годината на издаване).

Ненаситен по отношение на пътувания и запознанства с отговорните за хода на световните дела по всички континенти политически дейци, ТdМ не е пропускал страната ни. Посещава България няколко пъти. През 2006 г. за приносите му към математическа и приложна икономика и политическите науки – от най-теоретичните до най-конкретните им аспекти – е избран за чуждестранен член на Българската академия на науките. В споменатия вече основан и ръководен от него почти четирийсет години (отначало е негов директор, а след 2015 г. – президент) Френски институт за международни отношения са работили няколко български изследователи. Наскоро се установиха по-близки връзки с Катедрата по международно право и международни отношения на Правния факултет на Софийския университет „Св. Климент Охридски“. По нейно предложение Академичният съвет на Университета го удостои през април 2016 г. със степента *доктор хонорис кауза*.

Подбраните от нас сравнително кратки очерци⁵ са написани след издадените на български книги на Тиери дьо Монбриал. Те разширяват хоризонтите и задълбочават вече познатите от тях,

¹ Тиери дьо Монбриал, *Спомени от настоящето* (превод Райна Карчева), ИК „Колибри“, София 1997. По-нататък цитирана като *ТdМ – Спомени*.

² Тиери дьо Монбриал, *Политическа география* (превод Илияна Очкова), Академично „Проф. Марин Дринов“, София 2008. *ТdМ – Политическа география*.

³ Тиери дьо Монбриал, *Действието и системата на света* (превод Александра Желева и Пенка Иванова), Академично „Проф. Марин Дринов“, София 2009. *ТdМ – Действието*.

⁴ Тиери дьо Монбриал, *Двадесет години, които разтърсиха света* (от Берлин до Пекин) (превод Илко Вълков), Център за сравнителни изследвания, София 2011. *ТdМ – Двадесет години*.

⁵ Обединяващото заглавие е на съставителя.

но ставащи все по-актуални, централни теми. Разпределени са в четири раздела.

Първият – *Институцията* – дава в два очерка сбита, но достатъчно изчерпателна представа за възгледите на автора върху природата и различните роли в световния политически живот на мозъчните тръстове, по-известни с наименованието си на английски език – think tanks (ТТ). Както вече казахме, надяваме се, да помогнат на читателя да систематизира за себе си откъслечните – често карикатурни – представи, които нашата общественост има за тях. Приносите на ТДМ към философията на мозъчните тръстове и открито заявените предпочитания към ясно определен, конструктивен начин за употребата им, очертават неговото собствено място, роля и запазена марка в академичната и обществена сфера. Както той пише, тези появили се след Първата световна война структури са играли, играят и трябва да играят важна роля не само в анализиранията на международната проблематика, но в още по-голяма степен в изграждането на институции, осигуряващи по-голяма сигурност и стабилност в света. Специално внимание заслужава предложената от ТДМ оригинална дефиниция за think tank: „отворена организация с постоянно ядро от *изследователи*, които си поставят задачата да формулират – на *обективна основа* – *идеи за политики* и частни или публични стратегии, които биха били полезни за *общия интерес*“ (с. 33). Изискването да допринасят към „общия интерес“ е въведен от ТДМ ключов критерий, който е особено полезен, когато се прави сравнителна оценка на различните мозъчни тръстове. Съдържащото се в дефиницията разбиране на автора за тяхната природа и предназначение го е водило в постепенното изграждане на ФИМО през последните почти четирийсет години (подробно за това на с. 45). В този процес той се утвърждава едновременно като мислител и човек на действието.

Вторият раздел – *Епистемологични предизвикателства* – открехва дискретно вратата към „кухнята“ на експерта от мозъчния тръст. Избраните текстове допъхват издадените на български книги на ТДМ и най-вече *ТДМ – Действието* с важни елементи от инструментариума му за анализ на международните отношения и интелектуалните предизвикателства, свързани с предлагането на решения за практически действия. За тях ще стане дума по-долу.

Озаглавеният *Светът днес* раздел дава представа за *think tanker* ТДМ в действие. Вероятно много от читателите вече познават последната издадена на български език преди пет години книга *ТДМ – Двадесет*, съставена от традиционните обзори (в оригинала *Perspectives*) за двайсетилетието 1989–2008 г., с които ТДМ повече от трийсет години открива Годишния доклад на ФИМО върху основните световни тенденции в икономиката и стратегиите (РАМЗЕС).¹ В предисловието към нея авторът посочва, че е създадена с намерението да предложи „нещо средно между историческо излагане на фактите и научния им анализ“. Базира се на годишни „панорамни прегледи на събитията в света“, „научни източници и изследвания“ и най-вече върху трупаните по време на многобройните пътувания и контакти на автора лични впечатления. Това е книга с отворен край: всяка година към нея виртуално се добавя поредния РАМЗЕС-ов обзор от юли до юли. Така година след година се изгражда някаква съвременна форма на класическия жанр на летописите, чрез която авторът прави съществен принос към историята на съвременността.

Към наличната българска версия на този летопис (*ТДМ – Двадесет*) тук добавихме обзорите за 2013–2014 (РАМЗЕС 2015), 2014–2015 (РАМЗЕС 2016) и 2015–2016 (РАМЗЕС 2017). Със сигурност щеше да е полезно да попълним поредицата с всички обзори след 2008 г., но такава задача надхвърляше наличните в момента възможности. Добрата новина е, че авторът дари на библиотеката на Юридическия факултет на Софийския университет „Св. Климент Охридски“ и на Френския културен институт оригиналните издания на РАМЗЕС от 2001 до 2017 г. В тях читателите ще намерят пълния „филм“ на последвалите голямата промяна през 1989 г. десетилетия. В тези алманаси към ввеждащия обзор на директора-ръководител се добавя солиден корпус разработки по всички частни проблеми, характерни за съответната година, така както са проучени от експертите на ФИМО. Систематич-

¹ *Rapport annuel mondial sur le système économique et les stratégies (RAMSES)* – Годишен световен доклад върху икономическата система и стратегиите. За да запазим благозвучиего ще го наричаме РАМЗЕС, макар че абривиатурата на български би трябвало да е ГСДИСС (неприемливо за нас).

ността, всеобхватността и обективността на анализите в толкова дълъг времеви отрязък създават уникалния летопис и едновременно с това бележат етапите на натрупване на специфичната за мозъчния тръст ФИМО култура и авторитет. Упоритата и системна работа по фиксиране на най-важните събития по години предлага доста пълна представа не само как е изглеждал, но и през какви промени е преминал светът в един действително световен *преходен период*. Достатъчно дългата – предвид голямата бързина на промените – историческа перспектива помага за разсейването на много заблуди. Запознаването с този фундаментален летопис прави много по-лесно разбираеми, дори за неспециалиста, събитията, които ни тревожат в настоящия момент.

В раздела включихме и два съвсем нови материала: речта на автора, произнесена на 20 ноември 2016 г. при откриването на 9-то издание на *Световната конференция за политика*¹ в Доха (Катар) и методичните му бележки към току-що завършен колективен труд, посветен на неотложната нужда от дълбоки промени във френската външна политика.² Речта в Доха допълва направения до юли миналата година обзор на положението в света (увод към РАМЗЕС 2017), но, което е по-важно, сигурно ще подтикне читателя да потърси в интернет материалите от цялата конференция; така ще получи пълната представа за станалите под „диригентството“ на ТdМ дебати за съвременния свят и неговото развитие. По отношение на външната политика на Франция, ТdМ е на мнение, че се нуждае от спешен критична преоценка. Налага я необходимостта от приспособяването ѝ към бързо променящата се и вече радикално променила се в последното десетилетие реалност.

Четвъртият раздел предлага на читателя професионалните портрети на двама от изключителните по своето място в инте-

¹ Учредена от Тиери дьо Монбриал през 2008 г. годишна конференция, предлагаща на изтъкнати think tankers и политици от целия свят платформа за мозъчна атака по съвременното състояние на международната система и перспективите за нейното изменение. Вж. www.worldpolicyconference.org.

² „Notre intérêt national; Quelle politique étrangère pour la France ?“ Sous la direction de Thierry de Montbrial et Thomas Gomart, Odile Jacob, janvier 2017.

лектуалния и политически живот на Франция учители на ТdМ: икономиста Морис Але и политическия мислител Реймон Арон.

* * *

Да се пише за ТdМ е колкото трудно, толкова и лесно. Започвайки с лесното, ще посочим, че се дължи на ясно разкриваните от автора собствени позиции. Така например настоящият му професионален облик откриваме безпогрешно в описанието, което прави на фигурата *водец експерт от мозъчен тръст* (*think tanker*) или като го нарича още, следвайки литературата по мениджмънт, „професионалист на знанието“ (с. 63). Това е изследовател, който не работи само и единствено за създаване на научни знания по класическата схема на Робърт Мъртън.¹ Учен е, който обаче се е нагърбил със задачата да формулира на базата на научния анализ предложения за действие, подходящи за използване в политическата практика. За да станат използвани, предложенията трябва да бъдат добре разбрани и, *по-важното*, приети от политическите и делови кръгове (така наричаните от автора „фабрики за взимане на решения“ – с. 155), отговорни за предприеманите действия на национално и международно равнище. В същото време *think tanker*, когото по-нататък ще наричаме и с по-общия и не толкова специфичен термин *експерт*, приема като не по-малко важна задача анализите и вижданията за бъдещето да стават достойни – разбира се, не в конфиденциалната им част – и на по-широки обществени среди. Поради тази диалектика делото му е като айсберг: вижда се само частта над повърхността, предназначена както за колегите учени, така и за широката публика. Много цените от интелектуална гледна точка предложения и препоръки

¹ Така наречените правила КУБОС: колективизъм – общо притежание на научните постижения; учените се отказват от интелектуална собственост срещу признанието на колегите и тяхната оценка; универсализъм – принцип, според който претенциите се оценяват по универсални критерии, а не на базата на лични признаци като раса, класа, пол, религия или националност; безкористност – учените търсят истината не по корисни съображения; организиран скептицизъм – идеите трябва да се проверяват и подлагат на строга, институционално структурирана проверка от научната общност.

по конкретни праксеологически проблеми и ситуации, пратени към „фабриците за решения“, остават скрити за външния свят. Накъсо, обликът на сериозния *експерт от мозъчния тръст* може да се обобщи така: изследва проблемите като академичен учен, разсъждава като политик и дипломат, пише като журналист и, добавя ТдМ, знае как да осигурява финансиране, без да губи същественото от своята независимост. Има обаче и повече. В прощалната си лекция на завършващ активната си кариера професор в Политехниката той казва: „ранният интерес към икономиката дължа на споделяното с моя учител Морис Але, Нобелов лауреат за 1988 г., убеждение, че човешкият ум трябва да се използва за избягване на колективните катастрофи“ (с. 131). Това качество трябва да се добави към портрета на *think tanker*, който е поел и мисията на отговорен за световните дела гражданин.¹

* * *

Формирането на ТдМ като учен и експерт започва през 1963 г. в споменатото вече знаменито френско висше училище – Политехниката. Престижът му се дължи на дългата история и богати традиции, но най-вече на предлаганата солидна подготовка по математика, която ефикасно отваря вратите пред младите инженери към всички останали дисциплини. По математика випускът на ТдМ има за преподавател изтъкнат и всепризнат в професионалните среди авторитет: споменатият вече математик Лоран Шварц. (По-късно ТдМ споделя публично своята особена симпатия и уважение към човека и делото му.²) От математиката и преподавателя Лоран Шварц ТдМ получава ключа към овладяването – почти професионално в случая – на основите на класиче-

¹ Първият учител на ТдМ, математикът Лоран Шварц, също е имал висока цел в живота: „Винаги съм искал да променя света, да променя живота. Останах си реформатор, когото тревожи всяка дефектна и склерозирала структура.“ Неслучайно тази мисъл на Л.Ш. е изписана на титулната страница на книгата *ТдМ – Действието*.

² Thierry de Montbrial, *Il est nécessaire d'espérer pour entreprendre*, Editions des Syrtes, Paris 2006, p. 95.

ската (небесната механика) и съвременната (теория на относителността, квантова механика и т.н.) физика.

След трите години в Политехниката ТdМ постъпва през 1966 г. вече като инженер за допълнително обучение в не по-малко престижното Висше училище за минни инженери.¹ Там късметът не го напуска: слуша лекциите на бъдещия Нобелов лауреат по икономика², математик и икономист Морис Але.³ Подходът на Морис Але към математичното моделиране на икономическите проблеми въздейства неотразимо на младия инженер и го привлича към тази дисциплина. По онова време икономиката изглежда сякаш много близо до реализирането на идеала на така наречените класически икономисти, а именно строга наука, освободена от конюнктурното влияние на политиката. Това трябва да стане благодарение както на масираното „производство“ на успешно работещи математически модели, така и на развитието на иконометрията. Не друг, а споменатият вече негов учител, творецът на „чиста“ математика и активен участник в известния кръг Бурбаки, професор Лоран Шварц също подкрепя идеята ТdМ да се заеме с математичното моделиране на механизми, които се предполагат фундаментални за функционирането на икономиката. Друг бъдещ Нобелов лауреат по икономика, ученик на Морис Але, но установил се в Съединените щати, Жерар Дебрю, поема през 1968 г. ръководството на докторанта ТdМ в Калифорнийския университет в Бъркли.

Получил учената степен доктор на икономическите науки (1971), ТdМ придобива международна известност в средите на

¹ Ecole des mines. Във Франция то е свързано с гилдията на минните инженери (corps des mines), от която се набират много от ръководителите на най-важните за френската държава големи предприятия, както и хората за ключовите постове на горните етажи на държавната администрация.

² Строго погледнато, няма Нобелова награда за икономика. Учредена е *Икономическа награда на Шведската банка в памет на Алфред Нобел*, която наричат шестата Нобелова след експлицитно завещаните от изобретателя на динамита пет: за физика, химия, медицина и физиология, литература и дейност по укрепването на мира. Морис Але получава през 1988 г. шестата поред Икономическа награда на Шведската банка.

³ За него вж. очерка *Мисъл и действие в работите на Морис Але* (с. 281).

професионалните икономисти с редица работи, между които „Теоретична икономика“, „Есета върху икономиката според Парето“, „Световното икономическо безредие“, „Енергията: обратното броене“, „Реваншът на историята“, „Икономическата наука или стратегията на отношенията между човека и оскъдните ресурси: методи и модели“, „Какво да се прави?“¹ и др.

Доктор Тиери дьо Монбриал проявява и забележителен педагогически талант. През 1973 г. е избран за редовен професор по икономика в Политехниката, където преподава по свой оригинален начин тази дисциплина до 1992 г., а по-късно, пак там, продължава да чете лекции по международни отношения до 2008 г., когато навършва 65 г. Основател е и на Катедра по приложна икономика и международни отношения в Консерваторията по изкуства и занаяти (1995), където преподава до навършването на пенсионната възраст. Приносите към математичното моделиране в икономиката, както и многобройните подготвени от него студенти, са блестяща част от върха на айсберга, за който стана дума по-горе.

Ярката с началото си кариера на учен-изследовател в областта на математичната икономика е прекъсната с невероятен скок.² Министърът на външните работи на Франция Мишел Жобер предлага на ТdM директорския пост на току-що основания през 1973 г. към Министерството (Ke д'Орсе) Център за анализи и прогнози (с. 41). Така започва продължаващият и до днес професионален живот на учен и експерт по международните дела, а тогава – в началото, такива почти няма във Франция. В новото за ТdM поприще, макар и не така пряко както в споменатите преди области (Шварц – математика, Але, Дебрю – математическа икономика), негов учител става известният социолог и философ на историята Реймон Арон. Можем да си го представяме като скала-

¹ *Economie théorique* (PUF, 1971), *Essais d'économie parétienne* (Edition du C.N.R.S., 1974), *Le désordre économique mondial* (Calmann – Lévy, 1974), *L'énergie : le compte à rebours* (J.-Cl. Lattès, 1978), *La revanche de l'histoire* (Gallimard, 1985), *La science économique : méthodes et modèles* (PUF, 1988), *Que faire, La manufacture*, 1990).

² Както личи от предишния параграф, той не засяга преподавателската му дейност.

та, от която начинаещият тогава плувец се отблъсква за самостоятелно навлизане в дълбоките води на праксеологията и международните отношения.

Изкушени сме да потърсим повече обяснения за необичайния и нетривиален скок на младия и обещаващ икономист (едва навършил трийсет години) към сферата на международните отношения. Нека се върнем към съответния исторически момент (шейсетте и началото на седемдесетте години на миналия век) и няколко важни за тогавашния момент тенденции. От една страна, както ТдМ пише в есето *Политическата икономия между науката, идеологията и управлението*, по онова време вече става ясно, че надеждите на неокласическите икономисти тяхната наука да се превърне в нещо подобно по точност на небесната механика не се оправдават (с. 90 и 117). Това е сложна област, където математическите модели са много полезни за разбиране на определени проблеми, между които и безспорно важни, но те не могат да осигурят изграждането на обща теория от рода на физическите. Вратите за инфилтриране на идеологии и конкретни политически влияния остават за добро или лошо широко отворени. Икономиката зависи от международните отношения, както пък тя, от своя страна, влияе съществено върху тях. Моментът, който ни интересува тук, е също така време на „големия дебат“ върху атомната стратегия. За него пише Реймон Арон, поканен да изнесе цикъл лекции на тази тема в Института за политически изследвания през учебната 1962–1963.¹ Франция тогава се сдобива с първите елементи на новата ударна сила, наричана още средство за разубеждаване или възпиране. Ядреното оръжие и боравенето с него като средство за балансиране на силите и изграждане на система на колективна безопасност става основен фактор на международната политика и дипломация. В своя курс Реймон Арон изказва пожелание към тази проблематика да се привлекат математици и физици, които най-добре разбират природата на новите оръжия и възможностите за поставянето им под контрол. Вероятно тогава в управляващите кръгове на Франция започва да зрее идеята за

¹ Raymond Aron, *Le grand débat (Introduction à la stratégie atomique)*, Paris, Calmann-Levy, 1963.

създаване на центрове за стратегически анализи и привличането в тях на специалисти с инженерно и естественонаучно образование. А ТдМ се е завърнал от Калифорния, „родината“ на РАНД корпорейшън, образец на мозъчен тръст от физици и математици, които разработват политическите и технически стратегии за новия ядрен век. (За РАНД по-подробно вж. на с. 40.)

Така по едно и също време двете тенденции: икономика, превръщаща се отново в политическа, и стратегии в международните отношения, изискващи анализатори и експерти с естествено научно образование, вероятно създават благоприятна атмосфера за такова рязко превключване на кариерата на ТдМ от едно русло в друго. Чудесен пример за така обичаните от него бифуркации! На Реймон Арон – в известен смисъл негов кръстник в новата област – са посветени два публикувани в четвъртия раздел очерка. Първият е жив портрет¹ на този изтъкнат френски предшественик на ТдМ в анализа на световната система от либерални позиции, а вторият представлява разбор на книгата му *Мир и война между нациите*. Написаното за Лоран Шварц, Морис Але и Реймон Арон демонстрира едно благородно качество на интелектуалец и учен от голям мащаб ТдМ: признателност към учителите, дълбоко разбиране на делото им и способност да им се отдаде заслужена оценка. Със зададения от тях еталон времето ще измерва и неговото дело.

По какво методологията на човека на действието (бил той експерт – *think tanker*, политик от „фабриката за решения“, учен в индустрията, предприемач или военен стратег) се различава от тази на академичния учен? На този въпрос са посветени есетата от втория раздел. Увлекателен е разказът за това какво науките – най-вече физиката и икономиката – могат да предложат на анализатора на политическия свят. Специално внимание обаче ще

¹ Благодарение на Цветан Тодоров (Тоталитарният опит. Човешкият отпечатък 1 (превод Зорница Павлова), Изток-Запад, София 2015, с. 107), българският читател има вече на разположение един очерк за него – от друга дистанция и не по-малко проникновен.

отделим на частта, в която авторът извлича опори за своята методология от мисълта на трима велики философи.

Съобщението пред Академията за хуманитарни и политически науки, озаглавено *Предвиждането: възможности и ограничения на различните науки*, ТДМ започва с цитат от „Мислите“ на Паскал¹, в който преди близо четири века експлицитно се прави разлика между геометричния, силен в анализа ум, и интуитивния, способен на бърза синтеза. Следвайки мисълта на гениалния философ и математик от XVII в., но обобщавайки и своя личен опит, ТДМ пише: „анализът и предвиждането, разглеждани като цяло, представляват изкуство², чието практикуване винаги предполага комбинация между геометричен и интуитивен ум в съотношения, зависещи от природата на разглеждания проблем“ (с. 110).

Чрез своя класически труд *Разсъждения за метода за правилно ръководене на разума и за търсене истината в науките*³ Ръоне Декарт налага анализа като метод за разлагане на проблемите на по-прости, докато се стигне до нива, които биха обяснили ставащото на по-горните.⁴ В следването на тази методология – толкова успешна при създаването на съвременните естествени науки – се налагат умовете с предимно „геометрична“ нагласа. Надарените с такива умове учени работят строго в кръга на своята отделена от Цялото тясна специалност. Те разширяват и задълбочават знанието, придържайки се както към методологичните наставления на Декарт, така и към цитираните по-горе етични норми на американския социолог на науката Робърт Мъртън (бележка под линия 1 на с. 13). Действието – като справяне със сложен въпрос (в

¹ Блез Паскал, Мисли (превод Анна и Лилия Сталеви), Наука и изкуство, София 1978, с. 51–53.

² Както авторът пояснява в една друга своя книга (Thierry de Montbrial, *La science économique*, PUF, Paris 1988, p. 22) тук *изкуство* трябва да се разбира в два смисъла: 1) плодът на интуитивния, а не на геометричния ум и 2) съвкупността от средства и действия за постигане на определен резултат.

³ Рене Декарт, Избрани философски произведения, Наука и изкуство, София 1978.

⁴ Както разказва ТДМ (с. 40), рецептата се прилага напр. в мозъчния тръст на физиците и математиците РАНД *корпорейшън* през 50-те и 60-те години на миналия век.

частност политически!) – трябва да се опре обаче на предвиждания, което не следва формално и логически еднозначно от получените чрез анализа количествени данни. Тук идва на ход изкуството на учения, влязъл в ролята на експерт (в по-широк смисъл на практик – човек на действието), който трябва да измине обратен на анализа „възходящ“ път: комбинирание на данните с оглед избиране на стратегия за решаване на конкретния сложен проблем. В тази задача като правило по-добър помощник се оказва интуицията. „За да се видят нещата както трябва и съответно направят предвиждания, е необходимо научният анализ да се допълни със синтетичното и интуитивно изкуство за интерпретация на историята и прогнозирането“ (с. 96). Проникването в това любимо на ТдМ изкуство е със сигурност трудната част, за която стана дума по-горе. Ключът към него е в разбирането на интуицията.

Продължавайки философския разговор за интуицията, след Блез Паскал ТдМ „дава думата“ на Анри Бергсон. Неговата роля на „гуру“ в епистемологичните есета на ТдМ изисква по-подробен коментар. Вероятно изборът се определя от обстоятелството, че Бергсон е – казва го в своята знаменита *История на западната философия* Бъртранд Ръсел – първият *прагматичен философ*.¹ Според Ръсел има три типа философи: на щастието, на знанието и прагматични. За последните пише, че разглеждат „действието като висша цел, смятайки щастието за резултат от него, а знанието само като инструмент за успеха му“. А това е позиция и на ТдМ: не случайно най-известната му книга е озаглавена *Действието и системата на света*.

В идеалния случай някаква система е разбрана, ако има количествени процедури за доказване на определени твърдения за нея. Тогава лесно следват предвиждания как тя може да се изменя във времето, да влияе (или не) на други системи и т.н. Така е в случая на небесните тела от Слънчевата система, за която ТдМ разказва в същото есе. Тази система е практически детерминирана и още отсега знаем (почти сигурно, защото и тук изненади не са изключени!) кога пак планетата Марс ще дойде толкова близко (дори повече) до Земята, колкото беше на 27 август 2003 г., а именно на

¹ Bertrand Russell, *History of Western Philosophy*, Routledge London 1991, p. 757.

28 август 2287 г.! Използвайки метафората на Бергсон (с. 92), бихме казали, че „филмът“ с главни действащи лица Земята и Марс е сниман и трябва само да дочакаме търпеливо равномерното *тик-так* на часовника да докара на екрана „отдавна заснетия кадър“ с такава конфигурация. Тази поразяваща въображението детерминираност, свойствена на класическата механика, е поразила надежди, че във всички области може да се стигне до такова положение стига само математиката, и физиката да продължат търпеливо да проникват във все по-сложните системи. Тази наивна вяра, или по-скоро илюзия, споделяна през XIX в. заедно с много други хора от Огюст Конт и Сен Симон, а в по-ново време, както пише ТдМ, в областта на икономиката от Самюелсън и мнозина от неговите колеги (с. 90 и 117) е наречена в един по-късен момент от Фридрих фон Хайек *сциентизъм*.¹ Между първите посочили ограничеността на сциентизма, далеч преди съответната идея да получи този етикет, е Анри Бергсон. Тогава съвременниците му го определят като „ирационалист“, защото се е усъмнил в силата на научния разум. Как да си обясним защо рационалистът² ТдМ намира в лицето на ирационалиста Анри Бергсон предшествал го съмишленик? Вече казахме, че и двамата са прагматици. Има обаче и нещо повече: те са наясно (всеки със своите основания, защото все пак живеят в различни времена!), че съществуват граници, до които науките могат да предлагат количествени решения на сложните проблеми. От това следва, че при взимането на решение – и съответно преминаването към действие – не може да се разчита само на количествени подходи, т.е. на „геометрия“.

В по-общ онтологичен план вече Бергсон си е дал ясна сметка, че има два типа системи: статични или поне стационарни – от една страна и еволюиращи – от друга. В първия тип няма качествена промяна с течението на времето: единствено и само пренаредане на съставлящите елементи в пространството. За тях важи

¹ F. A. Hayek, *The Counter-Revolution of Science (Studies on the Abuse of Reason)*, Liberty Fund 1979.

² Като такъв ТдМ е определен напр. от Пиер Аснер в коментарите му върху книгата *ТдМ – Действието* (вж. предговора към второто френско издание, с който започва и българската версия на книгата).

илюстрираната чрез Слънчевата система възможност за поразяващи въображението количествени предвиждания. Еволюиращите системи, и особено тези, които във времето бързо се променят качествено, „имат проблем с филма“. Сега вече учените ги познават по-добре, отколкото по времето на Бергсон. Те са сложни, нелинейни и малки случайни стечения на обстоятелствата могат кардинално и непредвидимо да ги променят структурно. Математични модели за решаване на частни задачи за еволюиращите системи вече има, но съставянето им изисква преди всичко интуиция и способност за качествени оценки (с. 126). Различните реални системи трябва да бъдат разпознавани и класифицирани според изключително важния признак, а именно характера на зависимостта от времето, и това поставя на изпитание способността на човека на *действието* за адекватен анализ и предвиждане.

От епистемологична гледна точка за изучаването на стационарните или квазистационарните системи съответните науки са развити и могат добре да обслужат анализа. Използването на доставените от тях количествени данни за предвиждане на бъдещето чрез така наречената екстраполация често води до значителни заблуждения, защото се пропускат подмолно действащите тенденции към качествени промени, когато квазистационарното приближение не е достатъчно оправдано. Успешни прогнози по отношение на еволюиращите системи са невъзможни без помощта на забелязващата (усещащата, „подушващата“, ...) невидимите за геометричното око тенденции интуиция, схващана обаче като част от инструментариума за съзнателно взимане на рационални решения. Ако във физиката, която се занимава най-успешно със стационарните системи, многократното повтаряне на опита е начинът за потвърждаване на определена хипотеза или теория, то в бързо еволюиращите системи критерий за правилното моделиране и разбиране на реалността е довелото до успех действие. Интуицията в този план не е само „дар божи“: тя може да се култивира чрез внимателно изучаване на историята и другите науки за човека и обществата. С други думи, интуицията се охранва от опита и ерудицията.

Читателят ще срещне на много места в предлаганите очерци, а и в публикуваните по-рано книги на ТДМ, позовавания на значението на времето и времевите мащаби при анализа на различните

ситуации в международната система и предвижданията за тяхното развитие. В последна сметка, става дума за задължителна и максимално обективна преценка от страна на анализатора на бързината, с която събитията еволюират, и как характерните времена за различните паралелно протичащи промени се отнасят помежду си. Във фундаменталното разбиране на толкова различното значение на времето в (квази-) стационарните – от една страна – и еволюиращите – от друга – системи намираме щастливо откритата от ТdМ „интелектуална връзка“ с предшественика му в Академията за политически и морални науки Анри Бергсон.

На ТdМ принадлежи оригиналната идея, че „преминаването от виртуалното състояние към действие е едновременно избор и скок (прекъсване)“ в траекторията на събитията (вж. напр. с. 152). За този скок е нужна смелостта на интуицията, тук схващана по-скоро в индивидуално-психологически план: „Човек актуализира отминалото време и подготвя бъдещето“ (с. 95). В недостъпен за анализа акт подсъзнанието интуитивно събира заедно елементите – предпоставки и ги сглобява в едно от възможните „бъдещета“, предусещано от субекта като най-доброто (респ. най-изгодното!). Ако решението е обусловило успешно действие, то именно това бъдеще се оказва и реалното. Другият начин да се каже същото е, че интуицията заедно с паметта е подготвила *бифуркация* и животът е потекъл по едно от разклоненията. Тази истина, макар и многократно повтаряна в най-различни варианти, продължава да среща инстинктивна съпротива. ТdМ се опитва да ни предпази от естествената склонност на човешкия ум ретроспективно да вижда в събитията детерминизъм, т.е. съществуването на предварително начертан път – дълбоко невярно за сложните еволюиращи системи (с. 128). На това място изглежда уместна следната забележка. Експертът от мозъчния тръст няма нищо общо с гадателите, прорицателите или дори футуролозите. На базата на своите строги анализи и усещането (интуицията) за качествените тенденции в развитието на международната система той предлага решения за действие, които изграждат бъдещето. Оттук следва и неговата голяма отговорност.

По-впечатляващи и обикновено по-критични за обратите в световната история са решенията, взимани „в един миг“ на някак-

во „полесражение“ (то може и да не е военно!) под натиска на нетърпящи отлагане обстоятелства. Тук господари са гениалните, изключително интуитивни умове, които в един миг са способни да „отгатнат“ или, по-скоро, да „създадат“ бъдещето чрез смело решение. В такива моменти става срещата на по-лесно различимите на макрониво дълго зреещи фундаментални причини за промените и микронивото на непосредственото им отключване в една или друга посока под влиянието на често неуловими действия на интуитивните умове. Така в управляването на човешките общества по-ефикасни се оказват именно те, макар че понякога – *ipso facto* – стават и опасни с дяволската си способност мигновено да схващат сложните ситуации и на тази база да манипулират хората. Като всяко оръжие интуитивният ум е нож с две остриета: решава проблеми, но и създава. Поради ключовата им роля в критичните моменти на историята ТдМ има налаган от професията му специален интерес към породата политици с остри интуитивни умове от рода на прочутите Талейран и Фуше (с. 129).

За да извлекат регулярности от реалността, *Геометрията* и *Интуицията* трябва да я концептуализират. Редът и хармонията не изпъкват спонтанно от привидния хаос на събитията, а добиват очертания след правилно отгатнато подреждане в модели на създаваните от научния разум подходящи понятия. Математиката пък е тази, която реализира най-добре мощта на човешкия ум да създава понятия. Нейното евристично влияние проличава в оригиналната интерпретация на ТдМ на почти всички понятия, използвани – невинаги адекватно и не толкова ефикасно преди него – в анализа на международната проблематика (вж. подробно ТдМ – *Действието, Геополитиката между войната и мира* и *Световните полюси в XXI в.*). Най-важните от тях са: 1) активни (респ. политически) единици и публично благо, 2) мощ, власт, потенциал и потенция на активните единици, 4) праксеологични, политически и международни проблеми и 5) баланс на силите (равновесие), структурна стабилност и управление (*governance*).

Нека обърнем по-специално внимание на евристичната мощ на едно от фундаменталните, т.е. с пряко отношение към разбирането на всички останали въведени от ТдМ понятия: *активната единица*. Това е обединена от обща *Култура* (с главно К) група

хора, управлявана от *Организация* (също с главна буква) (с. 138), която формулира решения от името на всички, вкл. при определянето на колективните блага. Активната единица е политическа, ако чрез своята Организация се обявява за суверенна, т.е. непризнаваща външен, по-висш авторитет. Такива се оказват не само държавите и по това разбиране ТdМ прави крачка напред спрямо Реймон Арон (с. 306 и 309). ТdМ характеризира активните (политическите) единици с два атрибута: 1) „стремеж да постоенстват в своето съществуване“ (знаменитият *conatus* на Спиноза¹) и 2) да са единственото неоспоримо публично благо за членовете си (с. 138 и 267). От тези две положения веднага следва общият интерес на членовете да укрепват и стабилизират активната (политическата) единица, т.е. да ѝ осигурят колкото се може по-трайно стационарно, т.е. непроменящо се, респ. слабо променящо се, с времето състояние. Общият интерес се изразява като патриотизъм (но и национализъм!) и в зависимост от обстоятелствата е повече или по-малко остро осъзнато търсене на сигурност в лоното на политическата единица. Тази постановка позволява лесно да разберем защо много държави ще останат още дълго време стабилни (пък и привлекателни за имигранти!), както и причините защо пък други активни единици като племена или мафии са по-устойчиви от държавни образувания с плитки исторически корени.

От оригиналната авторова дефиниция на активна, респ. политическа, единица следва също защо *Светът* не е такава: няма световна Култура, нито световна Организация. Международните организации като източници на право и оперативните схеми за регулация на отношенията между политическите единици не представляват Световно правителство. ТdМ посочва като илюзия идеята, че проблемите и конфликтите между различните действащи активни единици на световната сцена могат някога да бъдат решени веднъж завинаги (с. 145). Възможното и необходимо действие е в посока създаване на механизми за съвместно решаване на конфликтните ситуации между тях, което, обобще-

¹ Вж. българския превод на д-р Марко Марков, Спиноза, Етика, Наука и изкуство, София 1981, с. 168.

но казано, представлява *governance*. До изработването им се стига обикновено чрез преговори, арбитраж и съдебни процедури, като практическият резултат идва под формата на подходящи институции: „Този проблем на координиране на властите, който засяга едновременно вътрешното функциониране на държавите и различните механизми на международно сътрудничество, т.е. световното регулиране на всички равнища е един от най-важните, който стои пред нас през XXI в.“ (с. 156). В цялата развивана от ТdM проблематика около управлението и необходимите за него институции и механизми непрекъснато прозира, макар и невини експлицитно подчертавано, значението на правото и преди всичко на международното: „Същественото е да се осъзнае, че свят без международно право е станал немислим“ (с. 202). Ако някъде изобщо е възможен, и дори задължителен, някакъв прогрес, то това е именно в усъвършенстването на институциите и механизмите на управление.

Като граждански отговорен *think tanker* ТdM поставя проблематиката за световно управление като основна цел в сегашната и бъдеща работа на мозъчните тръстове. В това той намира висшия смисъл на тяхното съществуване (с. 75). Решавайки задачата, експертът има да разкрива и преодолява всички видове догматични и идеологически постройки, които ограничават и замъгляват разбирането за реалността в умовете на повече или по-малко хора върху повече или по-малко обширни територии. И тук е възможен прогрес, оценяван като степен на освобождаване от идеологическите илюзии. Научният подход в наше време е преодолел и една друга илюзия: възможността да се установи господство завинаги и навсякъде на универсална истина и култура (идеологията на Просвещението) и признава разнородността на света по отношение на културите и цивилизациите като естествено следствие от различните истории. Това обаче не изключва възможностите за постигане на прогрес в сближаването на културите и създаването на благоприятен климат за световното управление като постижим идеал. Намираме го казано изключително добре в прощалната лекция на ТdM в Политехниката: „Идеологията на прогреса възниква през XVIII в. Днес е почти добър тон той да се поставя под съмнение, както и да се отрича самата му

възможност... Трябва – и в това е една от големите трудности на живота – да се намери равновесие между реализма, който изисква да гледаме света без розови очила, и идеала, от който никога не трябва да се отказваме“ (с. 132).

Практически осъществимата цел на полезното действие на ТТ е приближаването до *баланс на силите, съчетан със системи за колективна сигурност*. Основният им инструмент в тази дейност е така наричаната на английски *track II diplomacy* или на български – дипломация на втората линия. След падането на Съветския съюз световната система не е балансирана, въпреки траялата известно време илюзия за *еднополюсен ред и край на историята*. (Вж. обзорите РАМЗЕС 2015, 2016, 2017.) Трябва да се търси нов международен ред в мултиполарната, хетерогенна, глобализирана и сложна международна система, в която дори Европейският съюз в момента е далеч от равновесие. Редът в планетарен мащаб е мислим само като съвкупност от умиротворени регионални системи, между които, въпреки всичко, само Европейският съюз е близък до такъв идеал. Равновесието и сигурността никога не са статични състояния, но дори и в квазистационарен режим, т.е. сравнително слабо изменящи се с времето, рано или късно биват нарушавани. В своята аналитична работа *think tanker* „напипва“ механизми, които от средства за постигане на баланс могат да се превърнат и в средства за максимално дългото му поддържане. Практическото им разработване е задача на политиците, но не по-малко на мозъчните тръстове, без да се изключват по-широки университетски и академични среди, където (да го кажем шеговито!) могат да работят *think tanker* без *think tanks*.

* * *

Използваемостта на предлаганите от ТdМ понятийни *инструменти* се определя в значителна степен от обективното отношение към това що е *идеология*: „Често чуваме да казват, че идеологиите изчезнали заедно със Съветския съюз. Каква грешка! Потопени сме в идеологическо обкръжение и мисля, че човек не може да диша без идеология. Идеологиите не са непременно нещо лошо... За Дестю дьо Траси (1754–1836) идеологията е просто систе-

ма от идеи“ (с. 137). Вниманието трябва да остава обаче винаги будно за критика към ограничените от опростени идеологически рамки интерпретации на икономическата и политическа конюнктура. ТdM го илюстрира убедително със заблудите на шефа на Федералния резерв Алън Грийнспан относно така наречените производни финансови инструменти. Те са една от причините за избухналата през 2007–2008 г. финансова криза (с. 87 и 88).

Поради добре известните на всички и тук отново изтъкнати причини понятието *идеология* се употребява по-често в пейоративен смисъл. Ето защо, с оглед разграничаване от екстремните, ограничени и догматични постановки, нетърпящи дискусии и стремящи се към господство не само върху сърцата и умовете на хората, наричаме конструктивната либерална идеология на ТdM гражданска позиция, дори негова мисия. Това е важно не само поради високата морална стойност. Има конкретно практическо значение, защото препоръките на експерта *think tanker* не се опират само на конструираното за целта на действието знание: определят се в значителна степен от гражданските му позиции.

Съзнанието за мисия на ТdM намира ярък израз в създадената платформа за координиране на световните мозъчни тръстове и други подобни на тях центрове, която да способства за изработването на механизми за световно управление. Това е спомнатата вече учредена по негова инициатива през 2008 г. *Световна конференция за политика*.¹ ТdM е нейният мотор и постоянен председател. Оттогава са проведени девет срещи² – по една на година – и ядрото на участниците заедно с гравитиращите около него изтъкнати дейци представлява по същество зародишът на това гражданско общество, което трябва да влияе положително на събитията в световен мащаб.

* * *

ТdM развива във Франция либералната традиция, установена от Реймон Арон в анализа на международните отношения, а

¹ www.worldpolicyconference.org.

² Последната Девета се състоя в столицата на Катар Доха от 20 до 22 ноември 2016 г.

от Морис Але и Жак Рюеф – в икономиката. Ангажирането на учения с мисия в услуга на политиката при ТdМ не е партийно. Явлението е нетипично за изминалия ХХ в., през който партийната ангажираност беше почти *conditio sine qua non* не само в „социалистическите“ страни, но и на Запад – особено във Франция. Там идеологически обусловеното обществено поведение бе олицетворявано напр. от Жан-Пол Сартър. Следвайки примера на неговия непримирим опонент Реймон Арон, ТdМ заема неутрална, непартизанска, центристка позиция. Като база за реализацията ѝ изгражда мозъчен тръст, който успява с течение на времето (почти 40 години!) да завоюва оптимално възможната независимост и авторитет в различните държавни и обществени сфери, с които взаимодейства. Свободните от груби идеологически влияния мозъчни тръстове от типа на ФИМО, заедно с класическите независими интелектуалци, каквито е имало и винаги ще има не само във Франция, но и навсякъде по света, образуват важни ядра за кристализация на световно гражданско общество. Развитието и укрепването на такова общество е в сърцевината на мисията на ТdМ, на създадения и вдъхновяван от него Френски институт за международни отношения, на основания и стимулиран пак от него планетарен клуб около *Световната конференция за политика*.

София, април 2017 г.

Симеон Ангелов

Посланик на България във Франция (1991–1997)

Институцията

